

Turbokursus i Esperanto

Antallet af regler i esperantos grammatik angives normalt til 16, for det var det antal afsnit som Zamenhofs oprindelige beskrivelse var opdelt i. Strengt taget var det 17 regler, for alfabetet og udtalen af de enkelte bogstaver var ikke regnet med. Det kan dog udmærket lade sig gøre at reducere esperantos grammatik til 10 (ti!) regler – og så endda få en betydeligt mere dækkende beskrivelse ud af det. Man skal blot koncentrere sig om det væsentligste og fokusere på de detaljer der er forskellige i esperanto og dansk.

Det er selvfølgelig meget krævende at lære esperanto fra en beskrivelse på kun 10 regler, lige som det var med de oprindelige 16-17 stykker. Dette turbokursus kan ikke erstatte en lærebog, endsize en levende lærer. Men det kan bruges til at få et indtryk af hvordan esperanto er skruet sammen, og hvis man tager et kursus, til at tjekke om man har fået det væsentligste med.

1. **Alfabet:** a b c ĉ d e f g ĝ h ĥ i j ĵ k l m n o p r s ŝ t u ŭ v z (27 bogstaver i alt).

Hvert ord udtales som det er skrevet, uden stumme bogstaver, med trykket på næstsidste stavelse.

De fem vokaler udtales som i dansk **ham**, **men**, **vi**, **mon**, **hue**.

Ŭ bruges i *aŭ*, *eŭ*, der udtales som i dansk **havne**, **levne**.

Konsonanterne BDFGHJKLMNPTS udtales som på dansk, dog skal BDG helst være mere stemt og PTK uden for meget "pust".

R skal altid være meget tydeligt, helst et rullende tungespids-r som det er standard i svensk, norsk, spansk, russisk, skotsk-engelsk og mange andre sprog.

Ĥ udtales som et kraftigere H (tysk ch), men er mere eller mindre gået af brug.

C udtales som ts i "sats", Ŝ som sch i "schæfer" og Ĉ (=tŝ) som tsj i "ritsj-ratsj".

Z er et stemt s, Ĵ er et stemt ŝ og Ĝ er et stemt ĉ (=dĵ). Disse tre lyde er nok de vanskeligste for dansktalende, men de findes alle på f.eks. engelsk (**z**ero, **pl**easure, **G**eorge).

2. **Ordforrådet** bygger først og fremmest på de ord der er fælles i så mange sprog så muligt, de såkaldte fremmedord. De staves og bøjes blot efter esperantos regler: ord som *teatro*, *principo*, *princo*, *festo*, *katastrofo*, *paradizo*, *kablo* og mange andre kan vi umiddelbart genkende. De kan også sammensættes på samme måde som på dansk: *flago* + *stango* = *flagstango* "flagstang".

3. **Hver ordklasse har sin egen vokalendelse:**

-o navneord: *festo*, fest

-a tillægsord: *fest*a, festlig

Flertal tilføjer -j: *festaj festoj*, festlige fester. Sommetider foretrækker man at dele et sammensat ord op, så det ikke bliver for langt: *flagstango* kan også hedde *flaga stango*.

-e biord: *fest*e, festligt.

-i udsagnsord: *fest*i, at feste.

-u bydemåde: *festu!* fest! (dvs.: hold en fest!).

(Andre endelser for udsagnsord: -as nutid, -is fortid, -os fremtid, -us betinget måde.)

4. Navneord, tillægsord og biord har en særlig **akkusativ** på -n, der især bruges til at betegne genstandsled og retning:

Aranĝu festojn! “Arrangér (nogle) fester!” (*Aranĝu festoj* betyder “lad det være fester der arrangerer det”).

Iru feste! “Gå festligt!” *Iru festen!* “Gå ad festen til!”

Saltu sur la tablo! “Spring (rundt) på bordet!” *Saltu sur la tablon!* “Spring op på bordet!”
Akkusativens bruges også til at betegne ønsker frem for konstateringer: *Bonan tagon!* “(Hav en) god dag!”, men *Bela tago!* “En smuk dag! (ikke sandt?)”.

Andre fald betegnes med forholdsord:

Donu al mi la libron “Giv **mig** bogen” (*al* = til).

La festo de la jaro “Årets fest” (*de* = af). Også: *amata de ĉiuj*, “elsket af alle”.

Taso da kafe “En kop kaffe” (hvor engelsk har “of” og dansk ingenting).

“Torsdag” i betydningen “i torsdags” eller “på torsdag” kan hedde **je ĵaŭdo**, **ĵaŭdon** eller **ĵaŭde**. *Je* er det eneste forholdsord der ikke har en helt bestemt betydning og det bruges især ved klokkeslæt (og bandeord!).

5. Det bestemte **kendeord** hedder *la*: *la festo* = festen, *la festoj* = festerne. Ubestemt kendeord bruges ikke: *festo* = (en) fest, *festoj* = (nogle) fester.

Endelsen -o kan udelades og *la* kan reduceres til *l'*, men det bruges næsten kun til at få verseqødder til at passe: *de l' fest'* kan bruges i en sang, med normalt siger man *de la festo*.

6. **Talordene** fra 1 til 10 er *unu, du, tri, kvar, kvin, ses, sep, ok, naŭ, dek* (tænk “duo, trio, kvartet ...”). 11 hedder *dek unu*, 12 *dek du* osv.; 20 hedder *dudek*, 30 *tridek* osv.; 100 hedder *cent* og 1000 *mil*. 999 999 hedder altså *naŭcent naŭdek naŭ mil naŭcent naŭdek naŭ*. Nu kan du mere end en million esperanto-ord!

“Million” hedder naturligvis *miliono* og behandles som et navneord. Man kan også føje -o til de mindre talord: *dudeko* = en snes. Føjer man -a til, får man ordenstallet: *la unua* = den første, *la dudekunua* = den 21.; og tilsvarende kan biordet *unue* oversættes med “for det første”, “i første omgang”. Både “halv” (*duona*) og “dobbel” (*duobla*) er afledt af *du*. “To tredjedele” hedder således *du trionoj*.

7. **Stedord:** *mi* = jeg; *ni* = vi
vi = du, I, De (lige som engelsk *you*);
li = han, *ŝi* = hun, *ĝi* = den/det; *ili* = de.
oni = man
si = sig.

Stedordene tilføjer et akkusativ-n efter samme regler som navneordene:

Mi amas vin “Jeg elsker dig” (eller *mi vin amas*, *vin amas mi* osv.; ordstillingen er fri).

Modsat dansk findes der ikke noget særskilt “grammatisk grundled” (det/der):

Estas biero en la fridujo “Der er øl i køleskabet” (uden -n; sammenlign *La biero estas en la fridujo*).

Estas malvarme “Det er koldt”. (*Estas malvarma* betyder “Der er en kold”.)

Ved at tilføje et tillægsords-a får man ejestedordene: *mia* = min, *via* = din/jeres osv.

Men også her kan man bruge *de*: *La komuna celo de ni ĉiuj* “Os (eller vores?) allesammens fælles mål”.

8. **Tabelordene** (*tabelvortoj* eller *korelativoj*) er en særlig ordklasse på esperanto:
kiu = hvilken, *kia* = hvad slags, *kie* = hvor, *kio* = hvad. Alle fire kan tage akkusativ-n (*kien*

= *hvorhen*) og de to første kan også tage flertals-j: *kiuj domoj* = hvilke huse, *kiaj domoj* = hvad slags huse. (Der er ikke et særskilt ord for "hvem"; man bruger *kiu*).

Dertil kommer så *kial* = hvorfor, *kiel* = hvordan, *kies* = hvis ("hvems"), *kiam* = hvornår, *kiom* = hvor meget/mange. Det er så alle sammen spørgeord. De spørgende tabelord bruges også som henførende stedord (*kiu* = som, der; *kiam* = når, da; *tiel granda kiel mi* "så stor som mig").

Ved at fjerne det indledende k- får man de tilsvarende *ubestemte* ord: *iu* = nogen, *io* = noget, *iam* = engang osv. Ved at indlede de samme ord med t- får man de *påpegende* ord: *tiu* = han/hun/den (*dér*), *tio* = det (*dér*), *tia* = sådan en, *tiel* = sådan, på den måde osv. Det lille ord *ĉi* betegner nærhed: *tie* = der, *ĉi tie* (eller *tie ĉi*) = her.

Efter samme princip med *ĉ-* som første bogstav: *ĉiu* = enhver (*ĉiuj* = alle), *ĉio* = alt, alting, *ĉiam* = altid. Og med *nen-*: *neniu* = ingen, *nenio* = intet, ingenting, *neniam* = aldrig. Det lille ord *ajn* betyder "som helst": *kiu ajn* = hvem (som helst) der (end), *iu ajn* = hvem som helst, *ĉiu ajn* = alle og enhver, *neniam ajn* = aldrig nogensinde.

Tabelordene er et træk ved esperanto som folk typisk enten elsker eller hader. Alle kan dog anbefales at lære dem grundigt at kende.

9. **Ordstillingen** er meget friere end på dansk, så ja/nej-spørgsmål må indledes med *ĉu*, der egentlig betyder "mon" eller "om": *Ĉu li venos?* "Kommer han?" (Her bruges fremtiden på -os; *Ĉu li venas?* indebærer "Er han på vej?").

Man skal dog være opmærksom på at et forholdsord ikke kan skilles fra det ord som det hører til: *Pri kio vi parolas?* "Hvad taler du **om**?". Man kan heller ikke udelade "som": *Ne trasegu la branĉon sur kiu vi sidas* "Sav ikke den gren **over** du sidder **på**" (altså egentlig "Gennemsav ikke grenen **på hvilken** du sidder"). I sådan en sætning lyder den ordrette oversættelse fra esperanto til dansk opstiltet, men omvendt vil en ordret oversættelse fra dansk til esperanto ikke bare være skrupforkert, men også meget forvirrende for folk der ikke i forvejen har godt kendskab til et skandinavisk sprog eller engelsk.

10. Et genialt sæt af **affikser** (for- og efterstavelser) reducerer kraftigt det antal ord man behøver at lære for at kunne udtrykke sig. Blandt efterstavelserne er udsagnsordets tillægsformer, f.eks. at løbe = *kuri*, løbende = *kuranta*, en løber = *kuranto*. Vokalen a i efterstavelsen -ant- er det samme a som i nutidsendelsen -as; en *kurinto* er altså "en der har løbet" og en *kuronto* "en der skal løbe".

Man bruger kun *esti* "at være" som hjælpeudsagnsord: *Mi estas kurinta* kan oversættes både med "Jeg har løbet" og "Jeg er løbet". Sammensatte tider bruges dog meget lidt, især i aktiv; normalt siger man bare *Mi kuris*. Derimod er det almindeligt at bruge tillægsformer i stedet for forholdsord: *Kurinte, mi ripozis* "Efter at have løbet, hvilede jeg".

Efterstavelsen -ig- betyder "få til at (være)", så *kurigi* må omskrives med "jage" hvis det skal oversættes med et enkelt ord. De passive tillægsformer er -at-, -it-, -ot-; en *kurigito* betyder således "en der er sat til at løbe" og *Mi estis kurigita* "Jeg blev sat til at løbe". Man kan dog også vælge at sige *Oni kurigis min* "Man satte mig til at løbe".

I betinget måde kan det måske føles som en begrænsning at en sætning som *Mi kurus se mi povus* dækker både "Jeg ville løbe hvis jeg kunne" og "Jeg ville have løbet hvis jeg havde

kunnet”. Men frem for at overbelaste udsagnsleddet med tidsnuancer bør man vænne sig til at bruge biord efter behov, f.eks. *nun, jam* eller *tiutempe* (“nu, allerede, på den tid”).

Ved enkelte affikser giver meningen næsten sig selv (eks-, mis-, re-; -ism-, -ist-), men en gennemgang af alle 40 ville sprænge rammerne for et turbokursus. For flere grammatiske detaljer anbefaler vi Bertil Wennergrens [*Plena Manlibro de Esperanta Gramatiko*](#).

Hvorfor ser esperanto ud som det gør?

Da Ludwik Lejzer Zamenhof offentliggjorde esperanto i 1887 som 28-årig, havde han været hele møllen igennem. Allerede som dreng havde han drømt om at forene menneskeheden ved at genoplive latin eller oldgræsk som alles fællessprog, men han blev snart overbevist om at det ikke kunne lade sig gøre. Skulle man have et internationalt sprog, måtte det være **neutralt** og nogenlunde **let at lære** – og så var han jo nødt til at lave det selv. Russisk, jiddisch og polsk kunne han hjemmefra, og i skolen lærte han godt tysk og fransk – og hebraisk. Han var nemlig jøde og søn af en sproglærer. Som russisk jøde var han i det hele taget internationalt orienteret; f.eks. havde han familie i Frankrig og hans kone var litauisk.

Sprog består af to ting: ordforråd og grammatik. I begyndelsen gik Zamenhof ud fra at ordene bare skulle være så korte som muligt. Efterhånden fandt han dog ud af at korte ord er lige så svære at huske som lange hvis man ikke kan forbinde dem med noget kendt. Kinesisk er det enkeltsprog der tales af flest mennesker, men den mest udbredte sproggruppe er den indo-europæiske. Hele det amerikanske kontinent er fuldstændig domineret af engelsk og spansk (foruden portugisisk og fransk, der er nært beslægtet med spansk). Ordforrådet måtte altså bygge på *fremmedordene*, dvs. de ordformer som findes brugt i så mange sprog som muligt verden over – og de kommer især fra latin (omend ofte formidlet via nyere sprog, især fransk).

Grammatisk blev Zamenhof lettet over at starte på engelsk i gymnasiet, for derved gik det op for ham i hvor høj grad man kan skære ned på rigdommen af former og stadig få et velfungerende sprog ud af det. Men det der i længden gør det besværligt at sætte sig ind i et fremmedsprog er den uhyre mængde af *ord*. Hvis man ikke kan grammatikken, kan man stadig ofte gætte sig til meningen, bare man kan ordene; på den måde kan mange læse fagtekster på et sprog de egentlig ikke kan. Men hvordan får man skåret så meget ned på ordforrådet at sproget ikke virker uoverkommeligt at lære, men stadig er rigt nok til at man kan udtrykke sig?

Det var nok faldet Zamenhof ind noget tidligere hvis han havde kendt til grønlandsk, for grønlandsk bruger et “byggekodssystem” der ligner det vi kender i esperanto. Men Zamenhof fandt ud af det selv; f.eks. betyder endelsen *-ejo* “det sted noget foregår”. *Vendi* betyder “sælge” og *vendejo* er en forretning eller butik; *manĝi* betyder “spise” og *manĝejo* er en kantine o.s.v. Ordene *butiko* og *restoracio* findes også, men *man behøver ikke at kunne huske dem for at kunne bruge esperanto aktivt*. Man kan hurtigt komme i gang med selv at bruge sproget. Det velovervejede udvalg af affikser som Zamenhof udarbejdede, gør ikke kun sproget nemmere at lære, men også mere neutralt i udgangspunktet.

Så overraskende let at lære esperanto end er, kan man en gang imellem godt studse over hvordan kompromiserne mellem modstridende krav er faldet ud – især hvis man kun kender til de almindeligste fremmedsprog i Danmark, engelsk, tysk og fransk. Hvorfor akkusativen, for

eksempel, når masser af sprog klarer sig fint uden? Men allerede spansk har faktisk en slags akkusativ (omend den kun bruges ved personbetegnelser), og den frihed i ordstillingen som det giver, er især vigtig i henførende bisætninger: *la banko kiu min bankrotigis* (“banken der ruinerede mig”) er jo noget helt andet end *la banko kiun mi bankrotigis* (“banken jeg ruinerede”). Der er næppe et europæisk sprog der skelner mellem de to udtryk *alene* gennem ordstillingen – heller ikke dansk – og der findes endda mange ikke-europæiske sprog uden noget der direkte svarer til vores henførende bisætninger!

Hvad vi studser over som dansktalende, er heller ikke nødvendigvis det samme som man vil studse over andre steder i verden. Hvis man f.eks. er vant til at tænke på russisk, er akkusativ en selvfølgelighed, mens det en gåde hvad et kendeord skal gøre godt for. Russisk falder tilbage på ordstilling, kontekst og en lidt hyppigere brug af ordet for “én” for at skelne mellem *mand, en mand, manden*. Mange andre sprog er som russisk, men lige så mange (også ikke-europæiske) er som dansk på dette punkt; derfor er det rimeligt nok at foreskrive brugen af et kendeord i det internationale sprog esperanto, selv om det faktisk er vanskeligere at forklare brugen af kendeord end af akkusativ.

Esperanto er gennemgående meget nemt at udtale. Det føles også som et smukt sprog, for ordformerne og sætningsrytmen bygger på italiensk og spansk, der traditionelt har ry for at være vellydende. Enkelte ord såsom *scienco* og *funkcio* kan dog vække anstød, og de to “svære” lyde Ĵ og Z findes ikke på spansk. Det er et spørgsmål om genkendelighed. “Videnskab” staves *science* på engelsk og fransk og *scienza* på italiensk, selv om ingen af dem udtales med sts- sådan som på esperanto. Af samme årsag bevares k’et i ord som *funkcio, sankcii* (“funktion, sanktionere”) osv., selv om italiensk og spansk kaster det væk. Genkendeligheden er dog vigtigst i begyndelsen af ordene; derfor er stavelsen -on- udeladt i *funkcio, sankcio, stacio* osv. I fransk, spansk og tysk ender de ord ganske vist på et betonet -on (og i italiensk på -one), men i portugisisk, hollandsk, russisk og mange andre sprog ser det anderledes ud.

Alt i alt kunne man være bekymret for om esperanto ikke er for europæisk til at være verdenssprog, eller ikke europæisk nok til at kunne tiltrække tilstrækkeligt mange. Men jo mere man studerer emnet, desto mere grundløse virker alle bekymringer. Sproget er fint nok, problemet er at få det brugt.